

Hvor er alle vikingtidshjelmene?

Denne artikkelen baserer seg på arkeologiske funn og de norrøne sagaer, og beskriver hjelptradisjoner i Skandinavia fra bronsealder til vikingtid. I motsetning til hva som er rådende oppfatning blant folk flest, brukte antakelig ikke vikingene hjelm i særlig utstrekning. I hele Skandinavia er det bare funnet én eneste vikingtidshjelm, Gjer-mundbu-hjelmen fra Ringerike. Arkeologene må bære noe av ansvaret for ikke å ha korrigert oppfatningen om at vikingene brukte hjelm.

Det hører med til vår barnelærdom at vikingene hadde hjelmer. I alle fall de av oss som vokste opp i første halvdel av forrige århundre, har fått denne forestillingen prentet inn på så mange måter, ikke minst fra våre nasjonalromantiske kunstneres illustrasjoner (fig 1). Akkurat hvordan disse hjelmene så ut, har vi nok også en forestilling om, i alle fall vet vi at de ikke hadde horn, slik som Hårek den Hardbalnes hjelm – eller vet vi egentlig det? Denne artikkelen oppsummerer hva jeg, noe overraskende, fant ut da jeg begynte å grave i arkeologisk litteratur og i sagaene, i tillegg til at jeg besøkte de arkeologiske museene i København, Oslo og Stockholm.

Bronsealderen

Nesten så lenge som metall har vært brukt i Norden, helt fra de senere deler av bronsealderen (8. og 9. hundreår f.Kr.), kjenner vi til hjelmer, altså mer enn 1500 år før vikingtidens begynnelse (2). Viksø-hjelmene (i Nationalmuseet i København, fig 2) er laget av svært tynn, hamret bronse, og har to lange, krumme horn. Materialtykkelsen og hornene gjør disse hjelmene uegnet som beskyttelse i kamp – dette er seremonihjelmer som har vært brukt av rangspersoner. Disse hjelmene er de eneste av sitt slag som er funnet i Norden, men mennesker med tilsvarende horn er fremstilt i helleristninger i Norge og Sverige fra samme tid (2). Liknende hjelmer kjenner vi fra Villanova-kulturen i Italia (2).

Merovingertiden

Merovingertiden er den norske betegnelsen på perioden ca. 550–800 e.Kr. I Sverige kalles

Knut Wester

knut.gustav.wester@haukeland.no
Nevrokirurgisk avdeling
Haukeland Sykehus
5021 Bergen

Wester K.

Where are all the Viking helmets?

Tidsskr Nor Lægeforen 2001; 121: 2023–7.

Based on archaeological finds and old Norse literature, this article describes the Scandinavian helmet tradition from the Bronze Age to the Viking Age, as well as the Viking culture, with special emphasis on weaponry, burial customs, and head protection. Contrary to what is commonly believed, metal helmets must have been used very infrequently by the Vikings. Only one Viking helmet has been retrieved in Scandinavia. Possible reasons for the wide-spread misunderstanding that the Vikings wore helmets are discussed. The archaeological profession must partly bear the responsibility for not correcting this misunderstanding.

Basert på en mer omfattende artikkel publisert i *Neurosurgery* (1)

perioden vendeltiden, oppkalt etter de rike gravfunnene fra Vendel, Uppland. Gotland og områdene omkring Uppsala var da kraftsentre i Norden. Rikdommen gjenspeiler seg ikke minst i de fantastiske prakthjelmene som er funnet i svenske skipsgraver fra denne tiden (fig 3). De er ofte rikt dekorert med

Figur 1 Peter Nicolai Arbos (1831–92) akvarell *Olav den helliges fall på Stiklestad*, malt i 1859. Hjelmene som er avbildet, er sannsynligvis produkter av kunstnerens fantasi. Mannen som ligger foran steinen på Olavs høyre side, bærer imidlertid en hjelm med bronsekam. Denne hjelmen er ikke helt ulik de svenske merovingertidshjelmer, som dukket opp i gravfunn omtrent på denne tiden (fig 3). Gjengitt med tillatelse fra Drammens Museum

små firkantede bronseplater med menneske- og dyrefigurer på. Underlig nok bærer disse figurene hjelmer med store horn (fig 4) (3) som minner svært om bronsealderhjelmene fra halvannet tusen år tidligere (4).

Merovingertidshjelmene er i prinsippet konstruert som en «korskrone», dvs. med ett jernbånd rundt hodet som en basisring, ett jernbånd fra panne til bakhode, og to jernbånd fra ørene opp til toppen, alt smidd sammen (4–6). Mellomrommene mellom de fire korsarmene er fylt med et varierende antall jernplater, også de smidd sammen med hjelmens basiskonstruksjon. På denne jernkonstruksjonen ble det festet en støpt bronsekam som gikk i sagittalplanet fra bakhodet, over vertex og ned i pannen, hvor den som regel gikk over i en nesebeskytter med et dyrehode på. Nesebeskytteren var av og til en del av en ansiktsmaske. Rundt basis av hjelmen kunne det være fester for beskyttelsesplate for kinn eller nakke, eller en ringbrynje som hang ned for å beskytte nakke/hals, som selvsagt var utsatte kroppsdeler når man kjempet med sverd eller øks (7). Det finnes ikke feste for stropper eller andre støtabsorberende anordninger på innsiden. Én hjelm har en indre omkrets på 64 cm (5). Dersom eieren hadde en (normal) hodeomkrets på 59 cm, er det altså plass til en 7–8 mm tykk føring. Hva denne føringen eventuelt var laget av, forblir ukjent, etter som det ikke er bevart noe organisk materiale inne i hjelmene. To andre hjelmer (4, 6) har en mye mindre indre omkrets, bare 61 cm, slik at det ikke kan ha vært plass til noen støtabsorberende føring, med mindre brukeren var et barn.

Eierne av disse flotte merovingertidshjelmene må ha tilhørt de aller øverste sosiale lag, og det er slett ikke sikkert at hjelmer inngikk som en del av utrustningen til krigere av lavere rang. Det er heller ikke sikkert at disse dyre, rikt dekorerte hjelmene ble brukt i kamp. Kanskje var hensikten å gjøre inntrykk på omgivelsene, slik som med bronsealderhjelmene.

Gravfunn fra England viser at det i merovingertiden må ha vært en felles hjelptradisjon rundt Nordsjøen. Hjelmen fra skipsgraven på gården Sutton Hoo (8), litt nordøst for London, er antakelig fra første halvdel av 600-tallet, og likner påfallende på de svenske hjelmene fra samme tid

(8). Hjelmen har samme type bronsekam som ender i en nesebeskytter med dyrehode, til og med platene med de små menneskefigurene med hornhjelmer er svært like (fig 4).

Vikingtidskulturen

Vikingtiden varte i nesten tre hundreår, fra noe etter midten av 700-tallet til kristendommen (til noe varierende tid) var etablert som den ledende religion i de skandinaviske land og Island en gang på 1000-tallet (9, 10). Mange regner angrepet på det engelske klosteret Lindisfarne (8. juni 793) som starten på vikingtiden. Den kulturelle utvikling fra merovingertil vikingtid foregikk i en ganske stabil befolkning, det var de samme slektene som bebodde landområdene i hele denne tiden. Det er derfor lite trolig at kunnskap som var ervervet i merovingertiden, som for eksempel kunsten å lage forseggjorte hjelmer, plutselig skulle forsvinne i vikingtiden, spesielt ikke når vi vet hvordan teknologien for øvrig utviklet seg med stormskritt, for eksempel innen båtbyggingskunst og navigasjon. I løpet av bare et par tiår utviklet man på denne tiden flatbunnede robåter til havgående langskip.

Vikingenes våpen

De fleste gjenstander fra vikingtiden er funnet i graver. Dette gjelder også de mange våpen som er funnet. Den religiøse bakgrunn for at vikingene begravet sine døde med våpen og annet utstyr var selvsagt at dette kunne komme godt med i det neste liv. Vi skal heller ikke se bort fra at slike begravelser også ble brukt til å imponere naboene. Følgelig ser vi at utstyret som ble lagt i gravene varierer, og at redskap og våpen gjenspeiler den avdødes rang og velstand.

Mannsgraver fra vikingtiden er nesten utelukkende våpengraver. Kun frie menn med en viss sosial status ble begravet med sine våpen. Bare i det sørlige Norge er det funnet 3 796 våpengraver (11). I Sverige, og særlig i Danmark, er våpengraver svært sjeldne. Dette kan tyde på at det i Norge var et mer egalitært samfunn enn i Danmark og Sverige, hvor bare høvdingene av meget høy byrd ble gravlagt i våpengraver.

Alle frie menn hadde ikke bare rett til å bære våpen, de hadde også plikt til dette, noe som for eksempel er regulert i Gulatingslovens § 309, slik vi kjenner den fra tiden like etter vikingtiden: «Alle frie, voksne menn skal delta i våpentinget eller betale en bot på 3 øyra. Der skal de vise frem sine våpen slik de er pliktige til etter loven. En mann skal ha en øks eller et sverd og spyd og skjold som minst skal ha tre jernbånd og håndtak festet med jernnagler. Det er en bot på 3 øyra for hvert (manglende) våpen» (11). Disse lovreguleringene passer godt med funnene i våpengravene: øks, spyd og sverd. I tillegg finnes ofte metallrestene etter et rundt skjold (fig 5). Øksen var billigst, og derfor det vanligste våpen i gravene, mens sverd var langt

Figur 2 De danske bronsealderhjelmer fra Viksø. Gjengitt med tillatelse fra Nationalmuseet, København

dyrere, og derfor sjeldnere. Bare et fåtall graver har alle tre våpenslag, antakelig er dette gravene til store høvdinge og småkonger (11).

Øksene ble laget av lokale smeder, mens spyd og sverd også ble importert fra Tyskland og Frankrike. Karl den store hadde nedlagt forbud mot eksport av slikt til de farlige menn fra nord, like fullt er det funnet mange sverd av høykvalitetsstål i norske graver (12). Noen av dem bærer fortsatt signaturen til berømte frankiske sverdsmeder.

Figur 3 Merovingertidshjelm fra Vendel, Sverige. Foto Christer Åhlin. Gjengitt med tillatelse fra Statens Historiska Museum, Stockholm

Alle vikingtidssverd var enhånds, og de veide bare 1–2 kg. Den korte avstanden mellom øvre og nedre hjalt, bare 9–10 cm (13), gjorde at neven bare så vidt fikk plass til å gripe om skjefftet. Derfor var det enklest å bruke sverdet som et slagvåpen, på samme måte som en øks, med slag ovenfra eller fra siden.

Vikingtidshjelmene

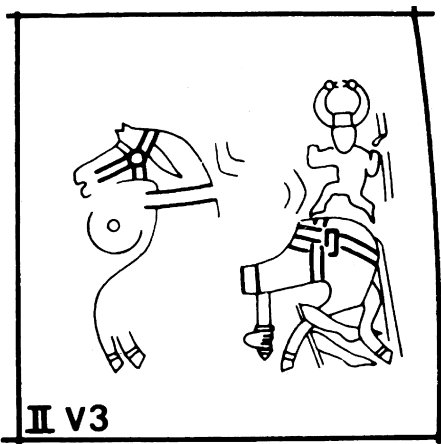
Hjelmer i norrøn litteratur

Sagaene er fulle av kampbeskrivelser. De sloss både mann mot mann og i større slag. Hjelmer inntar en sentral plass i flere av disse slagene, for eksempel i Håkon den godes saga (14) og i Gunnlaug Ormstunges saga (15). Er så sagaene pålitelige historiske kilder? Pergamentet kom til Skandinavia først med kristendommen og kirken. Fortellingene i sagaene overlevde derfor som muntlig tradisjon gjennom mange generasjoner før de omsider ble skrevet ned på Island flere hundreår senere. Sagaene om de norske kongene fra før vikingtiden til 1200-tallet ble skrevet ned av Snorre Sturlason (1178–1241), som altså ble født 150 år etter vikingtidens slutt. Leser man hans sagaer, kan man lett få den oppfatning at hjelmer hørte med til vanlig utrustning i vikingtiden. I Håkon den godes saga (14) forteller han om slaget ved Fitjar på Stord. I denne korte beretningen dukker hjelmen opp som relativt sentralt tema to ganger. Ifølge sagaen bar Håkon den gode (konge 934–61) en gyllen hjelm, som gjorde ham lett synlig, også for fiendehæren, som ble ledet av hans egne nevøer (Eirikssonene). For å skjule kongen kastet en av mennene hans en hette over hjelmen. En av høvdingene i Eirikssonene hær var deres morbror, Øyvind Skrøya. I sagaen heter det at Øyvind ropte da han ikke så Håkons gullhjelm: «Gjemmer han seg nå, nordmannakongen, eller har han flyktet, eller hvor er det blitt av gullhjelmen?», mens kong Håkon ropte tilbake til Øyvind: «Hold fram som du stevner om du vil møte nordmannakongen!» Videre forteller sagaen: «Det varte nå ikke lenge før Øyvind kom dit, han svingte sverdet og hogg etter kongen... og kongen tok sverdet Kvernbit i begge hender og hogg til Øyvind midt i hjelmen og kløyvde hjelmen og hodet helt ned til skuldrene.» Vi merker oss her at Håkon brukte sverdet med begge hender. Siden alle sverd var enhåndsverd, må det bety at han fattet med den andre hånden om den som allerede holdt i sverdet, for på den måten å øke slagkraften. Like fullt høres det usannsynlig at han med et forholdsvis lite sverd skulle være i stand til å kløve hjelm, hode og hals helt ned til skuldrene i ett eneste slag dersom hjelmen var av smidd jern.

Også i sagaen om den krangleverne islendingen Gunnlaug Ormstunge (981–1008) spiller hjelmen en sentral rolle (15). I en holmgang øverst i Verdalen møtte Gunnlaug sin rival Hrafn, som var gift med Gunnlaugs ungdomskjæreste Helga den fagre. Mot slut-

Figur 4

Figur 4

Figur 4 Bronseplater fra forskjellige me-rovingertidshjelmer. På alle sees menneske-figurer med storhornede hjelmer. Øverst Sutton Hoo, England (3), i midten Valsgärde, Sverige (4), nederst Öland, Sverige (3)

Figur 5 Våpen fra en av de 3 796 viking-tidsgraver i Sør-Norge. Antall og typer av våpen viser den avdødes høye status. Gjengitt med tillatelse fra Oldsaksamlingen, Universitetets kulturhistoriske museer, Oslo →

Figur 5

ten av kampen kappet Gunnlaug den ene foten av Hrafn med et veldig slag med sverdet Adalsrådnaut, slik at Hrafn måtte støtte seg til en trestubbe for å kunne fortsette kampen. Gunnlaug ville ikke slåss lenger, siden motstanderen var lemlestet, men Hrafn mente han kunne fortsette, fikk han bare litt vann å drikke (antakelig var han tørst pga. en blødningshypovolemi). Gunnlaug sa da: «Svik meg ikke da, om jeg gir deg vann i hjelmen min.» Dette lovet Hrafn at han ikke skulle gjøre, men da Gunnlaug rakte ham hjelmen med vann, hogg Hrafn til ham i hodet med sverdet, så han fikk et gapende sår. «Nå svek du meg stygt,» sa Gunnlaug, «og æreløst fór du fram mot meg som trodde deg». Hrafn svarte: «Det er sant som du sier, men jeg kunne ikke annet – jeg unte deg ikke Helga den fagres favntak». Så sloss de videre, og det endte med at Hrafn ble drept. Gunnlaug var da så dårlig av hodeskaden at han døde tre døgn senere i Levanger, muligens av en meningitt etter et åpent skal-lebrudd.

Samtidige avbildninger av vikingtidshjelmer

Vi har ikke mange samtidige avbildninger av hjelmer fra denne tiden: De imponerende bildesteinene fra Gotland (fig 6 (16)), noen små figurer, samt på noen mynter. De seilende menn på bildesteinene bærer tilsynelatende hjelmer, eller kanskje er det rett og slett hetter som vern mot vind og sjøsprøyt? Det siste kan virke sannsynlig. Det er lite trolig at noen ville foretrekke å ha på seg en tung og ubekvem hjelm annet enn som beskyttelse i en kampsituasjon. De avbildede båtene er under seil, slik at kamphandlinger neppe er umiddelbart forestående.

De første skandinaviske mynter ble slått mot slutten av vikingtiden, og vi finner hjelmer på noen av dem. Olav den hellige lot prege en sølvpenning med et bilde av et mannshode med spiss hjelm. Ettersom mynten ble preget i Norge i vikingtiden, kunne det være rimelig å anta at mannen var en viking, men det var han ikke. Denne mynttypen var populær i hele Nordsjø-området på denne tiden, og Olav den helliges penning er bare en etterlikning av en mynt som engelske konger hadde preget (17).

Baldishol-teppet (fig 7) (18) ble antakelig vevd i annen halvdel av 11-hundretallet, altså bare litt over 100 år etter vikingtidens slutt. Da kirken på Baldishol ble revet i 1879, lå teppet på gulvet under kirketjenerens fot-skammel mot den kalde trekken, helt innsausset med leire (18). Først da det ble rensket flere år senere, forstod man at det var et nasjo-

Figur 6 Detalj fra en av de mange gotlandske bildesteiner (16). Denne steinen er bare én av mange som viser seilende vikinger, tydeligvis med hjelmer, eller kanskje er det hetter som vern mot vind og sjøsprøyt

Figur 7 Del av Baldishol-teppet (18), som viser en rytter med ringbrynje og spiss hjelm. Legg merke til likheten med utrustningen på Bayeux-teppet (19), spesielt det avlange skjoldet. Foto Teigens Fotoatelier. Gjengitt med tillatelse fra Kunstindustrimuseet i Oslo

nalt klenodium. Teppet har antakelig bestått av ett bilde for hver måned i året, men bare to er bevart. Det ene (mai måned?) viser en rytter i ringbrynje og med en spiss hjelm med nesebeskytter. Heller ikke dette er en viking. Vikingene brukte runde skjold, mens Baldishol-rytterens er avlangt, maken til de skjold som bæres av franske og engelske krigere på Bayeux-teppet (19). Også i antrekket for øvrig likner Baldishol-rytteren mer på en middelalderidder, korrekt kledd etter samtidig europeisk standard, enn en viking.

I treskurden på den praktfulle portalen fra Hylestad stavkirke, skåret i hundreåret etter vikingtiden, ser vi at Sigurd Fávnesbane bærer en liknende spiss hjelm med nesebeskytter (fig 8).

Den eneste

I 1943 ble det funnet en svært rik mannsgrav på gården Gjermundbu på Ringerike (20). Den inneholdt ca. 40 gjenstander, for det meste redskaper og våpen, i tillegg til den eneste vikingtidshjelm som er funnet i Skandinavia (fig 9 (21)). Hjelmen var mye enklere enn merovingertidshjelmene fra Sverige og England, og helt uten dekor. En ring på høyre side antyder feste for en ringbrynje til beskyttelse av hals/nakke. Selv om den er mye enklere, er hjelmen i prinsippet konstruert på samme måte som en hjelm fra merovingertid – med en basisring som bærer fire jernstykker som møtes på toppen, og mellomrommene mellom disse stykkene er fylt med jernplater. Hjelmen er stor, med en indre omkrets på 66 cm, og den har ikke festeanordninger på innsiden for stropper eller føring. For at den skulle sitte noenlunde fast på hodet, må den ha vært brukt med en ca. 1 cm tykk føring, antakelig i form av en tykk lue eller liknende. I tillegg til at metallet selvsagt beskyttet hodet mot skarpe våpen som kan lage kutt og knusningsbrudd i skallen, ville en slik føring gi en tilleggsbeskyttelse ved at energien i stumpe slag mot

Figur 8 Detaljer fra portalen i Hylestad stavkirke, skåret omtrent ett århundre etter at vikingtiden var slutt. Treskurden viser scener fra myten om Sigurd Fávnesbane, internasjonalt bedre kjent som Siegfried i det tyske Nibelungenlied. I den nederste scenen har Sigurd (med spiss hjelm) oppsøkt smeden Regin for å få reparert sin fars brukne sverd, i den øverste scenen dreper han dragen med sverdet. Gjengitt med tillatelse fra Oldsaksamlingen, Universitetets kulturhistoriske museer, Oslo

Figur 9

hodet absorberes, slik at mer omfattende hjerneskaade hindres.

Hvor er alle vikingtidshjelmene?

Bare i Norge er det funnet anslagsvis 10 000 våpen i graver fra vikingtiden. Så ofte som hjelmer er nevnt i sagaene, og med i alle fall noen samtidige avbildninger, skulle man vente at også hjelmen var en vanlig gjenstand i mannsgravene. I alle fall burde det være funnet hjelmer i Sverige, som jo har så mange bevarte prakthjelmer fra hundreårene før vikingtiden. Men det er altså bare funnet én eneste vikingtidshjelm i hele Skandinavia.

Selv ikke i Birka ved Mälaren, handelssted fra vikingtid, som hadde egen militærforlegning, er det funnet hjelmer. I Birka er det avdekket mer enn 100 våpengraver. Noen av dem inneholdt til og med rustningsplater av jern, men ingen hjelmer (22). Hvor vikingtidshjelmene ble av, hvis de noen gang eksisterte, er et mysterium.

Hva kan forklaringen være? Kanskje hjelmene av en eller annen grunn ikke ble lagt i graven sammen med våpen og skjold. I så fall er det lite trolig at noen eksemplarer skulle ha overlevd til vår tid. Kan det tenkes at hjelmene var for kostbare til å bli lagt i en grav på denne måten? Det virker usannsynlig. Mange graver inneholder langt mer kostbare gjenstander enn hjelmer, dessuten begravet de samme familier utallige hjelmer noen generasjoner før vikingtiden. I Birka begravet de for eksempel en mann av høy byrd sammen med to hester i tillegg til våpen, han hadde imidlertid ikke på seg hjelm, men en dyr og forseggjort lue av silke og sølv (23, 24). I Norge finner vi til og med store, fullt utstyrte langskip i gravhauger, så det kan neppe være fordi hjelmene var for dyre at de ikke ble lagt i graven med den døde.

En annen mulighet er at hjelmer bare ble brukt av overklassen, og kanskje overlevert arvingen som et maktsymbol, på samme måte som en krone, som for øvrig ikke ble brukt av nordiske konger før godt etter vikingtid. En slik tradisjon skulle man vente var nevnt i sagaene, men der finnes ingen slike beretninger.

Hvis de mot formodning faktisk var lagt i grav, må hjelmene ha vært laget av tynnere jern enn våpnene, slik at de har rustet bort.

Figur 9 Gjermundbu-hjelmen, den eneste vikingtidshjelm funnet i Skandinavia. Til venstre den rekonstruerte hjelmen (høyre side er original, den venstre er rekonstruert). Gjengitt med tillatelse fra Oldsaksamlingen, Universitetets kulturhistoriske museer, Oslo. Til høyre hjelmens konstruksjon, fra Tweddle (21). Legg merke til ringen på hjelmens høyre underside. Den har antakelig vært brukt som feste for en nakkebrynje

Dette passer dårlig med at merovingertids-hjelmene er så godt bevart.

Den muligheten eksisterer selvsagt også at hjelmene ikke var laget av metall, men av et organisk materiale, som for eksempel tykt lær. I så fall er det naturlig at de er forsvunnet. Det er også mulig at vikingene simpelthen ikke brukte hjelm i særlig stor grad. Etter å ha prøvd en replika av Gjermundbu-hjelmene (fig 10), er forfatteren tilbøyelig til å tro at det kan være en mulig forklaring. Denne hjelmen vil utvilsomt beskytte hodet, men den er tung og hindrer så vel utsyn som bevegelse, slik at nettogevinsten i en kamp-situasjon er tvilsom.

Kong Harald Hardråde ble som kjent slått av Harold Godwinson ved Stamford Bridge i 1066, i det slaget som i realiteten var semifinalen i slaget om England. Harold Godwinson tapte senere for William Erobreren i slaget ved Hastings (19). Snorre Sturlason forteller (14) hvordan Harald og hans menn lot de tunge og varme ringbrynjene ligge igjen i skipene da de drog av sted til slag-plassen, fordi solen skinte og det var svært varmt. Dette var en medvirkende årsak til at Harald tapte (og ble drept). Det kan således hende at vikingene ikke alltid satte sikkerhet først, og det er mulig at dette også gjelder beskyttelse av hodet. I Håkon den godes saga fortelles det om et slag på Jylland, hvor Håkon gikk i striden foran sine menn uten hjelm eller brynje.

For å gjøre historien om vikingtidshjelmene fullstendig, må det nevnes at det er funnet noen få hjelmer langs vikingenes reiseruter gjennom Russland. Disse hjelmene har imidlertid sterkt varierende utseende, og flere av dem gir inntrykk av å være av orientalsk opprinnelse (25), se også Jansson & Nosov (26). En mulig del av en ansiktsmaske er også funnet i Danmark.

Hvem er så ansvarlige for oppfatningen at vikingene brukte hjelm?

Noe skuffende viser det seg altså at vikingene kanskje slett ikke brukte hjelm. De mange omtaler av hjelmer i sagaene har selvsagt bidratt til å gi oss et slikt inntrykk. Som tidligere nevnt kan man ikke uten videre stole på sagaene som historiske kilder. De er skrevet ned flere hundre år etter at begivenhetene skjedde, og er sannsynligvis farget av den samtid de ble skapt i. Dessuten beskriver sagaene nesten utelukkende overklassepersoner, som meget vel kan ha hatt hjelmer, men som ikke er representative for resten av befolkningen. Det faktum at den eneste vikingtidshjelmene er funnet i en svært rik grav, kan støtte en slik antakelse.

Sagaene var en viktig inspirasjonskilde for nasjonalromantiske kunstnere, særlig i Norge, hvor vikingene ble brukt for alt de var verdt i nasjonsbyggingens tjeneste på 1800-tallet. I siste halvdel av 1800-tallet vokste det frem en sterk patriotisme i vårt land, ikke bare blant politikere, men også

Figur 10 Forfatteren idet han prøver en replika av Gjermundbu-hjelmene. Som det fremgår av bildet er hjelmen så stor at den må ha vært brukt med en tykk føring. Foto Fotoseksjonen, Oldsaksamlingen, Universitetets kulturhistoriske museer, Oslo

blant intellektuelle og kanskje særlig blant kunstnerne. I denne situasjonen var det ikke så rart at våre malere, bevisst eller ubevisst, søkte til de mer ærefulle deler av vår fortid når de skulle bidra med sitt til den patriotiske entusiasmen som skylte over landet. Særlig vikingene ble populære. De var sterke og fryktløse, og hadde jo i sin tid gjort erobringer som førte til selveste Norgesveldet! Peter Nicolai Arbos maleri *Olav den helliges død på Stiklestad* er et slikt eksempel (fig 1). Dette, og mange andre bilder, ble mangfoldiggjort og spredd i tusentall i illustrerte magasiner og skolebøker, og har helt sikkert vært avgjørende for vår oppfatning av vikingene som bærere av hjelm.

I våre dager er nok tegneseriefiguren Hårek og de mange «morsomme» hodeplagg under internasjonale sportsstevner viktige årsaker til at oppfatningene vedlikeholdes og forsterkes.

Det hadde ikke vært mulig å skrive denne artikkelen uten profesjonell hjelp fra en rekke personer og institusjoner. For en detaljert oversikt over disse se (1).

Litteratur

1. Wester K. The mystery of the missing Viking helmet. *Neurosurgery* 2000; 47: 1216–29.
2. Norling-Christensen H. The Viksø helmets. A Bronze-Age votive find from Zealand. *Acta Archeol* 1946; 17: 99–115.
3. Davidson HRE. *Scandinavian mythology*. London: Paul Hamlyn, 1969.
4. Arwidsson G. *Die Gräberfunde von Valsgärde. III. Valsgärde 7*. Uppsala: Uppsala Universitetets Museum för Nordiska Fornsaker 1977.
5. Arwidsson G. *Die Gräberfunde von Vals-*

gärde. I. Valsgärde 6. Uppsala: Almquist & Wiksell, 1942.

6. Arwidsson G. *Die Gräberfunde von Valsgärde. II. Valsgärde 8*. Uppsala: Almquist & Wiksell, 1954.

7. Fodstad H, Ljunggren B. The saga of King Harald Hardrada and Viking chieftains with injured necks. *J Med Biography* 1995; 3: 105–9.

8. Bruce-Mitford R. *The Sutton Hoo ship-burial. Arms, armour and regalia. Bd. 2*. London: British Museum Publications Limited, 1978.

9. Roesdahl E, Wilson DM, red. *From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800–1200. Catalogue from the 22nd Council of Europe Exhibition*. Paris: Nordic Council of Ministers in collaboration with The Council of Europe, 1992.

10. Roesdahl E. *Viking Age Denmark*. London: British Museum Publications, 1982.

11. Solberg B. Social status in the Merovingian and Viking periods in Norway from archaeological and historical sources. *Norw Arch Rev* 1985; 18: 62–76.

12. Solberg B. Weapon export from the Continent to the Nordic countries in the Carolingian period. *Studien zur Sachsenforschung* 1991; 7: 241–59.

13. Petersen J. *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Kristiania: Jacob Dybwad, 1919.

14. Sturluson S. *Norges Kongesagaer. Hødnebo F, Magerøy H, red. Oslo: Gyldendal, 1979.*

15. *Soga om Gunnlaug Ormstunge. Omsett av Ivar Eskeland, tilrettelegging og merknader ved Hallvard Magerøy. Oslo: Samlaget, 1975.*

16. Nylén E, Lamm JP. *Bildstenar*. Stockholm: Gidlund, 1987.

17. Skaare K. Coin imitations in Viking-age Norway. *Proceedings of the International Numismatic Symposium, Budapest*. Budapest: Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences, 1976: 193–5.

18. Sjøvold AB. *Norwegian tapestries*. Oslo: C. Huitfeldt, 1982.

19. Sullivan D, Langmoen I, Adams CBT, Sainte-Rose C, Apuzzo MLJ. *The Bayeux tapestry: a charter of people and a unique testimony of creative imagery in communication*. *Neurosurg* 1999; 45: 663–9.

20. Grieg S. *Gjermundbu-funnet. I: Norske Oldfunn III*. Oslo: Universitetets Oldsaksamling, 1947.

21. Tweddle D. *The Anglian helmet from 16–22 Coppergate. I: Addyman PV, Kinsler VA, red. The archaeology of York. Vol 17: The small finds*. London: Council for British Archaeology, 1992.

22. Olausson LH: *The defence of Birka – this year's excavation at the Garrison*. *Viking Heritage Newsletter* 1998; 5: 6–8.

23. Arbman H. *Birka. Die Gräber, No II Text*. Uppsala: Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1943: 188–90.

24. Thålin-Bergman L. *Die Waffengräber von Birka. I: Arwidsson G, red. Birka II: 2. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Stockholm: Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1986: 5–10.

25. *The road from the Varangians to the Greeks and from the Greeks...* *Utstillingskatalog*. Moskva: State Historical Museum, 1996.

26. Jansson I, Nosov EN. *The way to the East. I: Roesdahl E, Wilson DM, red. From Viking to Crusader. The Scandinavians and Europe 800–1200. Catalogue from the 22nd Council of Europe Exhibition*. Paris: Nordic Council of Ministers in collaboration with The Council of Europe, 1992: 74–83.

○